

1) Wiadomości
2) Ogłoszenia do akt
3) Korespondencja do akt

Olsztyn, dnia 9 sierpnia 2019 r.

dr hab. Marcin Dąbrowski
Katedra Prawa Konstytucyjnego
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko Mazurski w Olsztynie

dr hab. Marcin Dąbrowski
dr hab. Marcin Dąbrowski
dr hab. Marcin Dąbrowski

Recenzja Rozprawy Doktorskiej
autorstwa mgr Moniki Małgorzaty Tyloch
zatytułowanej: „Wieczyste postanowienia współczesnych konstytucji wybranych państw europejskich i ich wpływ na tożsamość konstytucyjną państwa”
sporządzona na zlecenie Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu
na potrzeby postępowania o nadanie stopnia doktora

Recenzowana rozprawa doktorska autorstwa Pani magister Moniki Małgorzaty Tyloch „Wieczyste postanowienia współczesnych konstytucji wybranych państw europejskich i ich wpływ na tożsamość konstytucyjną państwa” powstała na Wydziale Prawa i Administracji na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Zbigniewa Witkowskiego, który był promotorem oraz dr. hab. Macieja Serowańca, który pełnił funkcję promotora pomocniczego. Opracowanie liczy 276 stron, składa się z 7 rozdziałów, wykazu akronimów, wstępu, zakończenia i bibliografii, która obejmuje wykazy: aktów normatywnych, literatury naukowej, orzecznictwa, źródeł internetowych, opinii.

Na wstępie pragnę wskazać, że bardzo wysoko oceniam przedłożoną mi do recenzji dysertację. Jest to wartościowe poznawczo i naukowo opracowanie. Nie odnalazłem w nim jakiś poważniejszych błędów merytorycznych, które mogły by negatywnie wpłynąć na ocenę całej pracy. Te, których się dopatrzyłem mają marginalne znaczenie i w żaden sposób nie wpływają na jej wysoki poziom. W zdecydowanej większości podzielam poglądy i twierdzenia zaprezentowane przez Panią magister. Autorka unika stawiania kontrowersyjnych, polemicznych i wątpliwych tez. Rozwaga i wyważenie są koniecznymi elementami każdej pracy naukowej, w szczególności na początku rozwoju kariery młodego naukowca. Prezentowanie kontrowersyjnych i polemicznych tez niesie ze sobą duże i zasadniczo zbędne ryzyko popełnienia błędu, którego należy unikać. Poniżej przedstawiam moje uwagi do rozprawy. Momentami mają one krytyczny charakter, jednak w żaden sposób nie rzutują one na ogólną pozytywną ocenę rozprawy i podyktowane są potrzebą jej

udoskonalenia przed przystąpieniem do etapu wydawniczego. Uwagi te stanowią raczej sugestie i propozycje niż kategoriyczne i bezwarunkowe oceny.

Tytuł i jego zgodność z treścią rozprawy

W pierwszej kolejności stwierdzam, że wybór tematu uważam za bardzo trafny. Analiza i prezentacja roli tzw. klauzul wieczystych, mimo tego, że nie występują one w polskim porządku prawnym zasługuje na aprobatę. Stanowią one bowiem doniosłe zagadnienie konstytucyjne, które wymaga badań. Obecnie w nauce polskiego prawa ustrojowego zauważalna jest silna tendencja do zajmowania się komparatystką prawniczą i opierania na niej swoich prac badawczych. Jest to zrozumiałe z kilku względów. Po pierwsze jest to efekt globalizacji, która skutkuje silnym zbliżeniem się porządków prawnych i wzmożonym wzajemnym oddziaływaniem systemów politycznych. Demotywuujący jest również ewidentny kryzys ustrojowy, który pierwotnie skoncentrowany był wokół TK i innych organów powiązanych z władzą sądowniczą i który powoli rozprzestrzenił się na cały system. Skutkuje to powstaniem swoistego zniechęcenia naukowców do badania zagadnień dogmatycznych skoncentrowanych na ściśle polskich rozwiązaniach prawnych. Istnieje bowiem duże ryzyko, że badania ulegną szybkiej dezaktualizacji w skutek dynamicznych przemian o charakterze politycznym i ustrojowym. Nie bez znaczenia jest też bardzo wysoka liczba prac naukowych z zakresu prawa konstytucyjnego, które powoli aczkolwiek bardzo systematycznie wysycają tę dziedzinę i stopniowo zawężają pola badawcze. Równocześnie wybór tematu dysertacji świadczy o tym, że w nauce polskiego prawa konstytucyjnego istnieją jeszcze przestrzenie, które czekają na eksplorację i badania. Więcej - owe przestrzenie, tak jak w przypadku recenzowanego doktoratu - są interesujące oraz posiadają duże znaczenie. Powiązane z nimi opracowania naukowe są wartościowe zarówno pod względem naukowym jak i poznawczym. Podsumowując mimo tak dynamicznego rozwoju nauki prawa konstytucyjnego oraz tak dużej liczby opracowań naukowych nadal powstają opracowania naukowe, które poruszają ważne i ciekawe zagadnienia. Przedłożony mi do recenzji doktorat zaliczam właśnie do tego typu prac naukowych.

Autorka za główne cele dysertacji postawiła sobie wykazanie wpływu tytułowych klauzul wieczystych na tożsamość konstytucyjną państwa oraz zaprezentowanie rozwiązań ustrojowych odnoszących się do konstytucyjnych postanowień niezmiennych w Republice Federalnej Niemiec, Republice Francuskiej, Republice Czeskiej, Republice Litwy, Królestwie

Norwegii oraz Republice Portugalii. Treść pracy w pełni realizuje ww. założenia i jest zgodny z jej tytułem.

Wartość naukowa i poznawcza dysertacji

Praca częściowo ma charakter sprawozdawczy, co w żaden sposób nie obniża jej walorów naukowych i poznawczych. Autorka przedstawia definicje, rodzaje oraz prezentuje i omawia znaczenie klauzul wieczystych występujących w ustawach zasadniczych w wyżej wskazanych państwach. W tej płaszczyźnie w opracowaniu zaprezentowane są ustalenia poczynione w innych państwach. W dysertacji Doktorantka omawia znaczenie ustrojowe jakie posiadają klauzule wieczyste w poszczególnych krajach, ich wpływ na możliwość zmiany konstytucji, ochrony najważniejszych jej postanowień oraz tożsamości konstytucyjnej państwa. Zagadnienia te są przedmiotem badań w krajach, w których obowiązują, natomiast nie zostały tak szeroko zaprezentowane na gruncie nauki polskiego prawa ustrojowego. Już sam ten fakt przesądza o wartości pracy i jej znaczeniu dla rozwoju nauki polskiego prawa konstytucyjnego. Dużą wagę posiadają badania i ustalenia odnoszące się do relacji klauzul wieczystych i tożsamości konstytucyjnej państw, w których występują tego typu regulacje. Rozważania te stanowią autorski i samodzielny wkład Pani magister do nauki polskiego prawa konstytucyjnego.

Ważne i doniosłe jest jednoznaczne stanowisko zaprezentowane kilkakrotnie w opracowaniu, że o ile wątpliwa jest dopuszczalność zmiany samych przepisów ustaw konstytucyjnych, które zawierają klauzule wieczyste, o tyle dopuszczalna jest zmiana (uchylenie) całej konstytucji i tym samym usunięcie z systemu prawnego danego państwa tych szczególnych regulacji (por. s. 40, 45, 56). Z jednej strony koncepcja ta istotnie osłabia wymiar i znaczenie klauzul niezmiennych i świadczy o swoistej ich relatywności. Z drugiej strony świadczy o racjonalnym i pragmatycznym podejściu Autorki do przedmiotu jej dociekań naukowych. W konsekwencji należy uznać, że Doktorantka nie „fetyszyzuje” klauzul wieczystych i przyjmuje wobec nich obiektywne stanowisko. Równocześnie Autorka unika zajęcia jednoznacznego stanowiska odnoszącego się do możliwości zmiany, uchylenia przepisów zawierających klauzule wieczyste. W mojej ocenie postawa taka zasługuje na aprobatę, albowiem doktryny poszczególnych państw inaczej podchodzą do tego zagadnienia i nie istnieje możliwość sformułowania uniwersalnych sądów w tej materii.

Za trafne i interesujące oceniam uwagi Autorki dotyczące ochrony i stabilności klauzul wieczystych w poszczególnych ustawach zasadniczych. Autorka zauważyła, że

poziom ochrony różni się w zależności od państwa i jego historii. Przykładowo w Niemczech postanowienia wieczyste mają bezwzględnie nienaruszalny charakter, podczas gdy we Francji mają one symboliczne i raczej deklaratoryjne znaczenie (s. 222). Co ważne rozważania Autorki daleko wykraczają poza językowe (literalne) znaczenie przepisów analizowanych konstytucji. Sięga ona do doktryny oraz orzecznictwa, które zostały ukształtowane w poszczególnych państwach. Czyni to pracę Pani Tyloch dojrzałą oraz znacznie poszerza perspektywy badawcze opracowania. W konsekwencji doktorat stanowi pełną i dojrzałą pracę naukową.

Interesujące jest zagadnienie, czy klauzule wieczyste tworzą tzw. wewnętrzną hierarchię norm konstytucyjnych i jaki ma ona wpływ na stosowanie ustaw zasadniczych (ewentualnie na ich wykładnię). Autorka porusza co prawda to zganienie w swojej pracy (np. s. 38-39), jednakże czyni to wpadkowo i pobieżnie. Natomiast szersze rozważania w tej materii z pewnością przyczyniłyby się do wzbogacenia pracy i nadania jej praktycznego charakteru. Równie interesujący jest problem różnej procedury zmian przepisów ustaw zasadniczych, która może prowadzić do wewnętrznej dywersyfikacji (hierarchizowania) ich znaczenia. Problem ten jest bardzo ciekawy w odniesieniu do Konstytucji RP z 1997 r.

Na stronach 56-57 opracowania Autorka przedstawia typy postanowień wieczystych. Wskazała m.in., że mogą one mieć charakter formalny (eksplicytny) lub implicytny. Następnie Pani doktorantka wyjaśnia znaczenie tych pojęć. W tej części dysertacji wyraźnie zabrakło mi przykładów samych ustaw zasadniczych, które zawierają zarówno explicitne jak i implicitne klauzule wieczyste oraz przykładów klauzul bądź przepisów z których wynikają. O ile klauzule i przepisy formalne są zaprezentowane i szczegółowo omówione w doktoracie, o tyle drugi rodzaj tych konstytucyjnych postanowień już nie. Opracowanie warto wzbogacić o przykłady tego typu klauzul wieczystych.

Uważam, że nieprawidłowe i wymagające korekty jest natomiast stanowisko Autorki (s. 78), z którego wynika, że art. 233 Konstytucji RP z 1997 r. zawiera jakiegokolwiek klauzule derogacyjne. Dla usprawiedliwienia należy dodać, że pogląd taki prezentowany jest również w opracowaniach naukowych innych przedstawicieli doktryny prawa konstytucyjnego. Wskazany przepis i związane z nim ustawy o stanach nadzwyczajnych nie skutkują derogacją konstytucyjnych norm (przepisów), które zawierają prawa i wolności jednostki. Stanowi on podstawę do zawieszenia (ograniczenia) ich stosowania (ewentualnie obowiązywania) w czasie trwania stanu nadzwyczajnego. W teorii prawa pojęcie derogacji ma ustalone znaczenie i oznacza uchylenie aktu normatywnego (przepisu). Tymczasem

art. 233 nie skutkuje uchYLENIEM wymienionych w nim praw i wolności jednostki tylko możliwością ich ograniczenia. Wskazane w treści tego przepisu sformułowanie „ograniczenia praw i wolności” z pewnością nie jest jednoznaczne z terminem „derogacja”.

Struktura dysertacji

Wyżej wskazałem, że praca składa się z 7 rozdziałów. Struktura pracy jest przejrzysta, czytelna i nie wzbudza moich zastrzeżeń. Świadczy ona o dojrzałości Autorki i o gruntownym przemyśleniu koncepcji pracy. Nie do końca natomiast rozumiem fragmentu tytułu I rozdziału opracowania „Konstytucja jako ustawa zasadnicza...”. W swojej istocie nawiązuje on do opracowania S. Rozmaryna „Konstytucja jako ustawa zasadnicza PRL”. Autorka w tej części doktoratu w ogóle nie odwołuje się do tego opracowania (czyni to po raz pierwszy i jedyny na s. 244, przypis nr 1120) i nie wyjaśnia również co miała na myśli nadając taki a nie inny tytuł pierwszemu rozdziałowi swojej pracy. Ma charakter propedeutyczny tj. zawarto w nim wyjaśnienia podstawowych pojęć wykorzystanych w dalszej części doktoratu (podobny charakter posiada II rozdział). Tytuł I rozdziału sugeruje, że w opracowaniu odróżnione zostaną pojęcia konstytucji i ustawy zasadniczej, tymczasem w tekście Autorko posługuje się nimi zamiennie i traktuje je jako synonimy (por. np. s. 12, 17, 26, 27, 29).

Interesując jest fakt, że Autorka uwagi o charakterze historycznym zawarła w IV rozdziale („Rozwiązania konstytucyjne przyjęte w wybranych państwach i ich geneza”). Z zasady w opracowaniach naukowych analizy natury historycznej zamieszcza się na początku pracy (I lub II rozdział). Jednak w tym przypadku nie było takiej konieczności a odstępnie od swoistego kanonu nie stanowi żadnego błędu. Moje wątpliwości budzi natomiast treść IV rozdziału. Nie jestem przekonany, czy konieczne było zawarcie tak szczegółowych opisów ustrojów analizowanych państw i tym bardziej ich genezy. Pierwsze zagadnienie może zostać uzasadnione koniecznością przedstawienia formy ustroju, która wiąże się z tożsamością konstytucyjną państwa i która objęta może być klauzulami wieczystymi. Szczegółowe przedstawienie genezy ustrojów (przepisów) znajduje natomiast usprawiedliwienie w tym, że pewne zdarzenia historyczne mogły mieć wpływ na kształt klauzul lub być bezpośrednią podstawą ich wprowadzenia do porządków prawnych. W mojej ocenie, w odniesieniu do analizowanych ustrojów, taka sytuacja miała miejsce tylko w przypadku Ustawy Zasadniczej Republiki Federalnej Niemiec, gdzie wydarzenia II wojny światowej ewidentnie zdeterminowały treść tego aktu i treść klauzuli wieczystej (s. 214 i n.).

W przypadku pozostałych państw Autorka już takich powiązań nie wskazuje. W konsekwencji prezentowanie historii ich ustrojów nie jest konieczne. Nie wnosi bowiem wiele do treści pracy i nie rozwija przedstawionych w niej tez i argumentów.

Pewna niekonsekwencja widoczna jest również przy konstrukcji wewnętrznej IV, V oraz VI rozdziału. W rozdziale IV - podrozdziały 4.2.-4.7. oraz w rozdziale V- podrozdziały 5.2 - 5.7. Autorka opisała państwa w następującej kolejności: 1) Niemcy; 2) Francja; 3) Czechy; 4) Litwa; 5) Norwegia; 6) Portugalia. W rozdziale VI podrozdział 6.2. kolejność ta niepotrzebnie została zmieniona i Pani magister przedstawiła opis rozwiązań ustrojowych niejako od końca: 1) Czechy, 2) Portugalia; 3) Niemcy; 4) Francja. W kolejnym podrozdziale rozdziału VI (6.2.3.) Autorka powraca do pierwotnej kolejności: 1) Niemcy, 2) Czechy, 3) Portugalia. Fakt pominięcia niektórych państw w opisach jest oczywisty - ich ustroje nie dotyczyły omawianych zagadnień. Niezrozumiały jest tylko brak konsekwencji przy kolejności opisywania poszczególnych państw. Warto rozważyć usystematyzowanie tej kwestii lub dodanie stosownego uzasadnienia przyjętej systematyki pracy.

Wybór metod badawczych

Doktorantka we wstępie opracowania wskazała, że podczas badań posłużyła się metodą prawno-dogmatyczną, prawno-porównawczą, historyczną oraz systemową (analizą systemową?) (s. 10). Dobór metod należy uznać za poprawny i adekwatny do założeń i celu pracy w odniesieniu do problematyki poddanej badaniom. Umożliwiły one Autorce sprawną i skuteczną analizę aktów normatywnych, orzecznictwa i literatury. W konsekwencji Pani magister mogła w kompetentny sposób dobierać i prezentować swoje tezy oraz przedstawić poprawną argumentację.

Dysertacja omawia kilka wybranych przez Autorkę ustrojów. W opracowaniu zabrakło mi wyjaśnienia dlaczego Pani magister wybrała takie a nie inne państwa do analizy. Co sprawiło, że ustroje Niemiec, Francji, Czech, Litwy, Norwegi, Portugalii stały się przedmiotem Jej zainteresowań naukowych. Wszak sama stwierdziła, że większość demokratycznych konstytucji zaopatrzonych jest w klauzule wieczyste.

Język, styl pracy i przypisy

Bardzo dużym atutem dysertacji jest jej język. Stoi on zdecydowanie na ponadprzeciętnym poziomie. W zasadzie w opracowaniu nie znalazłem błędów, które bezsprzecznie wymagałyby wytknięcia i korekty. Formułowane przez Panią Doktorantkę

zdania są jasne i zrozumiałe. Ciąg wyводу ma charakter przyczynowo - skutkowy. Jedne myśli, twierdzenia i tezy jasno wynikają z poprzedzających je rozważań. W opracowaniu Autorka unika konstruowania zdań wielokrotnie złożonych, co zwiększa czytelność i klarowność tekstu. Skutkuje to tym, że opracowanie jest łatwe w odbiorze. W doktoracie praktycznie nie odnalazłem zdań i sformułowań, które budziły by jakieś poważniejsze wątpliwości stylistyczne bądź gramatyczne. Nie doszukałem się również istotnych błędów interpunkcyjnych.

W pracy odnalazłem jedynie na kilku stronach niepotrzebne powtórzenia pewnych sformułowań bądź wyrazów. Wpływa to nieco negatywnie na stylistykę tych fragmentów. Przykładowo na s. 29 w trzech ostatnich akapitach Autorka posłużyła się pięciokrotnie słowem „uchwalenie”, które można łatwo zastąpić pojęciami t.j.: „ustanowienie”, „wydanie” itp. Podobnie na stronie 30 Autorka w jednym zdaniu trzykrotnie posłużyła się słowem „akt”. Zdanie: „Konstytucja jako akt o nadrzędnej pozycji w systemie źródeł prawa jest aktem uchwalanym w szczególny sposób, odmienny od pozostałych aktów normatywnych” łatwo jest skorygować np. w sposób następujący: „Konstytucja posiada nadrzędną pozycję w systemie źródeł prawa i jest uchwalana w szczególny sposób, odmienny od pozostałych aktów normatywnych”. Podobnie rzecz się ma ze słowem „promulgacja”, które na s. 160 w jednym akapicie powtórzone jest czterokrotnie; pojęciami „szczególny i poszczególny” na s. 165 (pierwszy akapit). W drugim akapicie na s. 177 Autorka posłużyła się dwukrotnie słowem następnie. W tym samym akapicie w ostatnim zdaniu Pani magister niepotrzebnie posłużyła się słowem „ona”. Łatwo jest też skorygować pierwsze zdanie na s. 211. Brzmi ono „Wskazania wymaga, że katalog postanowień niepolegających zmianie wskazany w art. 79 ust. 3 UZ stanowi katalog zamknięty”. Przykładowo można mu nadać brzmienie „Wskazania wymaga, że katalog postanowień niepolegających zmianie wskazany w art. 79 ust. 3 UZ ma enumeratywny charakter”.

Wyżej wskazane drobne niedociągnięcia językowe są naprawdę nieliczne jak na tak obszerne opracowanie i w żaden sposób nie wpływają na jego jakość i wartość. Rekomenduję Autorce rozważenie możliwości ich korekty na etapie przygotowywania monografii do publikacji.

Przypisy zostały w poprawny sposób skonstruowane i nie mam żadnych w tej materii zastrzeżeń. Autorka w sposób prawidłowy i należyty potwierdza swoje domysły, argumenty i twierdzenia poglądami przedstawionymi w nauce oraz orzecznictwie. Przypisy nie są

nadmiernie rozbudowane i co ważne nie mają charakteru ornamentacyjnego tylko merytoryczny.

Bibliografia i źródła

Dobór źródeł oceniam jako zdecydowanie wystarczający. Autorka przygotowując dysertację posłużyła się około 300 pozycjami naukowymi. Niewątpliwym jej atutem jest posłużenie się przez Panią magister opracowaniami praktycznie we wszystkich językach państw, których ustawy zasadnicze poddawała analizie. Oznacza to bowiem, że Autorka sięgała do bezpośrednich źródeł, które zawierają najpewniejszą i najpełniejszą wiedzę o analizowanym zagadnieniu. Umożliwiają one przedstawienie rodzimych poglądów i doktryny, które odnoszą się do danej konstytucji. Ponadto Pani doktorantka podczas badań wykorzystwała wiele orzeczeń krajowych sądów i trybunałów, co bardzo wzbogaca samą pracę, nadaje jej praktyczny wymiar oraz umożliwia analizę badanych przepisów, która wykracza poza językowe znaczenie tekstów. Umożliwiło to Autorce sformułowanie sądów i tez, które nie wynikają wprost z regulacji prawnych i które zostały ukształtowane w nauce i orzecznictwie. Dzięki temu Autorka zaprezentowała swoje poglądy z perspektywy, która nie jest osiągalna w oparciu o samą analizę przepisów i dostępną w Polsce literaturę.

Podsumowanie

Biorąc pod rozwagę wszystkie wyżej przedstawione uwagi stwierdzam, że rozprawa doktorska Pani magister Moniki Małgorzaty Tyloch „Wieczyste postanowienia współczesnych konstytucji wybranych państw europejskich i ich wpływ na tożsamość konstytucyjną państwa” spełnia wymogi określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach naukowych i tytule naukowym w zakresie sztuki (t.j. Dz.U. 2017, poz. 1789). Stanowi ona bowiem oryginalne opracowanie, które porusza istotne problemy badawcze. Dysertacja stanowi samoistne i twórcze dzieło i w związku z tym w pełni odpowiada wymogom stawianym pracom doktorskim. Autorka zaprezentowała bardzo szeroką wiedzę z zakresu dziedziny i przygotowała bardzo wartościową pracę naukową. W związku z powyższym wyrażam pozytywną opinię i rekomenduję dopuszczenie Panią Monikę Małgorzatę Tyloch do dalszych etapów postępowania doktorskiego.

Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Marcin Dubrowski
dr hab. Marcin Dubrowski